

BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARINING DIDAKTIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O'QUV USLUBIY TA'MINOTI

Gulnoza Bazarovna Shertaylakova

mustaqil izlanuvchi, JDPU

ARTICLE INFO.

Katil so'zlar: kasbiy madaniyat, didaktik madaniyat, innovatsion faoliyat, didaktik komponent, kognitiv element, internet-resurs, muammoli ma'ruza, ma'ruza-suhbat, ma'ruza-provakatsiya, triada.

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik madaniyatini rivojlantirishning o'quv uslubiy ta'minoti va uning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Zamonaviy yuqori texnologiyali axborot jamiyati o'qituvchiga yosh avlodni o'qitish va rivojlantirishga qodir shaxs va mutaxassis sifatida yuqori talablarni qo'yadi. O'qituvchining kasbiy madaniyatida didaktik madaniyat muhim rol o'ynaydi, bu uning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish qonuniyatlarini amalga oshirish va o'quv jarayonida talabalarning vakolatlarini shakllantirish imkoniyatlarini belgilaydi hamda uning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi va ta'lim xizmatlari bozorida raqobatni oshiradi. Bo'lajak o'qituvchining didaktik madaniyatini bilim, ijtimoiy normalar, mafkuraviy davlat printsiplari o'tkazuvchisi sifatida rivojlantirish masalasi muhim vazifa bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchining didaktik madaniyatini shakllantirish va o'qituvchilik kasbining obro'sini oshirish hozirgi bosqichda o'qituvchining kasbiy shakllanishida ham, dinamik ravishda o'zgarib turadigan axborot jamoat maydonida ham eng muhimidir, chunki aynan o'qituvchilar ushbu makonning asosiy vakili hisoblanadi.

Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ijtimoiy fanlarni ham qay tarzda taqsimlash, o'qitish va amaliyot integratsiyasini tashkil etishga qaratilgan maxsus konsepsiya ishlab chiqish zarur ehtiyojga aylanib bormoqda. Yangi O'zbekistonning asosiy strategiyalaridan biri sifatida "Uzluksiz ta'lim tizimida ijtimoiy fanlarni o'qitish tartibi va tamoyillari to'g'risida" qonun ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish ehtiyoji ham mavjudligi ta'kidlab o'tildi. Bu yo'nalishda Sh.M.Mirziyoyev tomonidan "2022-2030 yillarda O'zbekiston Respublikasining uzluksiz ta'lim va tarbiya sohasini gumanitarlashtirish strategiyasi" yaratilishi va amalga oshirilishi tavsiya etildi. Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi loyihasining "Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash, ushbu sohani tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish" yo'nalishida "O'zbekiston tarixini o'rganish va targ'ib qilishni rivojlantirish" vazifasi belgilangan. Bu tarix ta'limida ham integratsion sifatni ta'minlash, bo'lajak pedagog-kadrlar kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi. Ta'lim tizimidagi innovatsion va tajriba faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biri ilmiy-uslubiy va ijtimoiy-pedagogik umumiylikni yaratish ta'lim tizimi pedagoglarini rivojlantirish uchun yangi yo'nalish va yangi mexanizmlarni ishlab chiqish deb hisoblash mumkin. Ushbu vazifalar ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuv asosida o'tkaziladigan hamkorlikdagi amaliy faoliyat mexanizmlarini tanlashda ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchida didaktik madaniyat asoslarini shakllantirish, muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatning kaliti va kelajakda kasbiy madaniyatni shakllantirish uchun asos sifatida kasbiy tayyorgarlikning asosiy vazifasi hisoblanadi. Pedagogika o'quv yo'nalishi bo'yicha o'quv dasturi doirasida o'qitiladigan fanlarning tahlili, "Tarix" o'quv profilida, o'quv rejasida didaktik madaniyatni shakllantirish uchun "ishlaydigan" didaktik yo'naltirilgan fanlarning yetarli soni mavjudligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ta'lim jarayoniga ta'sir qiluvchi tashqi va ichki omillarni tahlil qilishda universitetda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarni an'anaviy didaktik tayyorlash zarur mahsuldorlikka ega bo'lishi, universitet bitiruvchilari, yosh o'qituvchilar pedagogik faoliyatda didaktik dizayn bilan bog'liq bir qator muammolarni hal eta olishi, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalariga ega bo'lishi maqsadga muvofiqdir. O'quv rejasida mavjud bo'lgan didaktik yo'naltirilgan fanlar

"Pedagogika", "Psixologiya", "Tarix fanining nazariyasi va metodikasi", "Tarixni, ijtimoiy fanlarni, huquqni o'qitish metodikasi" va boshqa fanlar didaktik komponent orqali aniq fanlararo aloqalarga ega bo'lib, didaktik bilimlarni shakllantiradi va ko'nikmalar, vakolatlar hamda natijada didaktik madaniyatni rivojlantiradi. Biroq, ta'limning an'anaviy shaklida mavjud amaliy mashg'ulotlar didaktik ko'nikmalarining o'zaro bog'liqligini aks ettirmaydi, bu esa talabani didaktik madaniyat asoslarini olish jarayoniga tizimli qarashdan mahrum qiladi, u ushbu madaniyatning kasbiy pedagogik faoliyat uchun ahamiyatini tushunmaydi. Pedagogika yo'nalishi bo'yicha o'qituvchining kasbiy standarti va ta'lim standartini tahlil qilib, "Tarix" tayyorgarlik profilini tahlil natijalarini pedagogik sertifikatlash amaliyoti bilan taqqoslab, biz didaktik mashg'ulotlar pedagogik faoliyat amaliyotidan uzilganligini, asosan amaliy emas, balki akademik ekanligini aniqladik. Ushbu xulosa pedagogik faoliyat nazariyasi va amaliyotini integratsiyalash, rivojlanish, muammoli va loyihalarni o'qitish texnologiyalarini amalga oshirish orqali bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining didaktik tayyorgarligini kuchaytirish zarurligini aniqladi. Ushbu texnologiyalar didaktik madaniyatning meta-mavzu tarkibiy qismlarini shakllantirishga yordam beradi (o'quv materialini o'zlashtirishning maqsad va vazifalarini belgilash qobiliyati; o'quv materialini o'rganish va idrok etish uchun motivatsiyani rag'batlantirish qobiliyati; talabalarning aks ettirishini tashkil qilish qobiliyati; o'quv materialini o'zlashtirish jarayonini boshqarish, tahlil qilish va sozlash qobiliyati) va loyihalarning "Tarix" fan sohasidagi muammolarni hal qilishga bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyatining shaxsiy fazilatlarini va predmet tarkibiy qismlarini shakllantirishga asos bo'ladi. Biroq, talabani kasbiy rivojlanishining ma'lum bosqichida bo'lajak tarix fani o'qituvchisi, uning o'zini o'zi muvofiqlashtirish qobiliyati, faoliyati, o'z-o'zini aks ettirishi, qoida tariqasida, ko'pchilik talabalar kasbiy faoliyatda o'z-o'zini rivojlantirishga qodir emasliklari, kasbga bo'lgan motivatsiya aniq ifoda etilmasligi barchamizga ma'lum. Bizning fikrimizcha, bu bo'shliqni talabani o'zini o'zi tashkil etish, introspektsiya va o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan "kasbiy faoliyatning o'zini o'zi boshqarish" intizomi to'ldirishi mumkin. Tarix fani o'qituvchisi uchun kasbiy faoliyatdagi o'z-o'zini rivojlantirish ayniqsa muhimdir. Chunki bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu fanning o'quv materialini jamiyatning geosiyosiy holatining o'zgarishiga moslashtirishdir, ya'ni bo'lajak tarix fani o'qituvchisi jamiyatning hozirgi siyosiy, iqtisodiy va madaniy holatidan doimo xabardor bo'lishi kerak; materialni yetkazish, moslashtirish va darslarni o'zgaruvchanlik sharoitida tashkil etishi lozim.

Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar mavzusi bo'lajak tarix fani o'qituvchilariga uch darajadagi mustaqil ishlarni tashkil etishni optimal tarzda o'rgatish uchun tanlab olish mumkin:

1. daraja-o'quv faoliyati ;
2. daraja-o'quv va ishlab chiqarish faoliyati ;
3. Daraja-kasbiy VA shaxsiy faoliyat.

Hozirgi vaqtda talabalar faoliyatini faollashtirish uchun an'anaviy o'qitish usullarini qo'llash kerak, shuningdek, kompleks, tizimli ravishda o'qitishning faol va interaktiv usullarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining didaktik madaniyati asoslarini shakllantirishning

pedagogik texnologiyasi, pedagogika yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning individual psixologik, pedagogik, shaxsiy xususiyatlari asosida qurilgan, boshqa tomondan, "Tarix" tayyorgarlik profili, vazifalar asosida qurilgan bo'lib, bunda talabalar – bo'lajak tarix fani o'qituvchilari o'rtasida didaktik madaniyat asoslarini shakllantirish nuqtai nazaridan ta'lim tashkiloti oldida turgan vazifa hisoblanadi.

Didaktik madaniyatning predmet tarkibiy qismining kognitiv elementi, didaktika va tarix sohasidagi bilimlar o'qitishning dialogik usuliga asoslangan ma'ruza mashg'ulotlari orqali shakllanadi, uning doirasida bilimlarni shakllantirishda eng samarali bo'lgan hamkorlik pedagogikasini amalga oshirish mumkin. Bu bizga o'qitishda "o'qitish – bilim – o'z-o'zini rivojlantirish" triadasiga o'tish, talabaning shaxsiy imkoniyatlaridan faol foydalanish, uni o'quv materialini faol o'rganishga qiziqtirish va rag'batlantirish, kasbiy ahamiyatga ega bilimlarni olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, shu jumladan didaktik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarix fani o'qituvchilari uchub nazariy darslarni o'tkazishda muammoli o'qitish texnologiyasi quyidagilar orqali amalga oshiriladi: 1) muammoli ma'ruzalar 2) ma'ruzalar-suhbatlar 3) ma'ruzalar-provokatsiyalar.

1. muammoli ma'ruza darslari - o'qituvchining jiddiy qaror qabul qilish uchun auditoriyani jalb qilishda dars mavzusini belgilaydigan ilmiy muammoli faoliyat;
2. ma'ruza-suhbat (Sokratik suhbat) - bu dialogik usul bo'lib o'qituvchi puxta o'ylangan holda o'qitiladigan trening savol tizimlari orqali o'quvchilarni fikrlashga undaydi va ularni tushunishga olib keladigan material yoki allaqachon o'rganilganlarning rivojlantiruvchi faoliyat;
3. ma'ruza-provokatsiya- tushuntirilganda ma'ruza materialida aniq xatolarga yo'l qo'yildi VA talabalar murojaat qilishganda bunga e'tibor berib, o'qituvchiga tegishli savollarni berish orqali yo'lga qo'yiladigan faoliyat.

Bunday ma'ruzalar talabalarni faollashtiradi, uni munozaraga jalb qiladi, ilgari olingan bilimlarni yangilaydi, ilgari o'tgan mavzularning yangi mavzu bilan bog'liqligini ko'rsatadi va hokazo. Ma'ruza darsi doirasida muammoli ta'lim bilan parallel ravishda AKTdan foydalanish bizga quyidagilarga imkon beradi:

1. nazariy materialni taqdim etishni yanada takomillashtirish;
2. uni zamonaviy axborot muhitiga xos bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etishning odatiy ko'rinishda taqdim etish va o'qituvchining nutqiy hamrohligi bilan birgalikda materialni o'zlashtirish samaradorligini sezilarli darajada oshirish;
3. AKT texnologiyalaridan foydalanish o'quv filmlari, Internet-resurslardan foydalangan holda ma'ruza darsiga amaliyotga yo'naltirilgan elementni olib kelish.

Bunday innovatsion ma'ruzalardan foydalanish tarix fanlarini fanlararo, kurs va bo'limlararo integratsiyasiga zarur bo'ladigan yuqoridagi tamoyillarga asoslanishi uning amaliy ahamiyatini belgilab beradi. Bo'lajak tarix fani o'quvchisi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi, ta'lim mazmunining insonparvarligi, ta'lim turlari va bosqichlarining uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi, ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsion texnologiyalariga asoslanilganligi, o'quvchilarda tarix fanlarini o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ta'minlanganligi, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida me'yorlarni belgilash tajribasidan milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanishda tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Shu o'rinda xulosa qilish mumkinki, pedagogika yo'nalishi bo'yicha o'quv dasturining didaktik yo'naltirilgan fanlari bo'yicha amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish doirasida "Tarix" tayyorlash profili va "kasbiy faoliyatning o'zini o'zi boshqarish" o'zgaruvchan intizomini amalga oshirish bizga pedagogika

fanining barcha zamonaviy yutuqlaridan to'liq foydalanishga imkon beradi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarini tayyorlashning barcha xususiyatlarini hisobga olgan holda didaktik madaniyat asoslarini har tomonlama, tizimli ravishda shakllantirishga yordam beradi. O'quv jarayonini pedagogik qo'llab-quvvatlash biz ishlab chiqqan o'qituvchilar va talabalar uchun o'quv-uslubiy materiallar bilan ta'minlanadi. O'z-o'zini boshqarish, o'zini o'zi bilish va bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish, o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsiy imkoniyatlarini kengaytirib, kelajakdagi talabalar, o'qituvchilar o'quv faoliyati bilan boshqacha munosabatda bo'lishni boshlaydilar, uning tarkibiy tashkilotini o'zgartiradilar, o'z ishlarini tahlil qilishlari, xulosa chiqarishlari va o'z-o'zini rivojlantirish orqali muammoni hal qilishlari mumkin. Didaktik yo'naltirilgan fanlarda amaliy mashg'ulotlar doirasida yanada chuqurroq va kengaytirilgan amaliy mashg'ulotlarni, shuningdek amaliyot doirasida taklif etilayotgan o'zgaruvchan intizom bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlarni olib borgan talabalar kamroq pedagogik xatolarga yo'l qo'yadilar, bu esa o'quvchilar bilan aloqa o'rnatish, psixologik va pedagogik xarakterdagi murakkab ko'p darajali muammolarni hal qilish qobiliyati tufayli bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining ish sifatini oshirishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni. Toshkent. 8-oktyabr 2019 yil
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi Ozbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
3. Gaysina, G.I. Kulturologicheskiy podxod v teorii i praktike pedagogicheskogo obrazovaniya: dis...d-ra ped. Nauk. 13.00.08/ Gaysina Guzel Insharovna. – M., 2002.
4. Bogachyov, K.Yu. Stanovlenie i razvitie kulturologicheskogo podxoda v rossiyskoy pedagogike: dis...kand. Ped. Nauk: 13.00.01/ Bogachyov Konstantin Yurevich. – Rostov n/D. 2006.
5. Choshanov, M.A. Didaktika i injeneriya / M.A. Choshanov. – M.: BINOM. Laboratoriya znaniy, 2011.
6. G'afforov Ya.X. Tarix o'qitish metodikasi. –T.: "Ishonchli hamkor", 2020.
7. "Yangi O'zbekiston strategiyasi." Mirziyoev Sh.M. Toshkent. "O'zbekiston", 2021.
8. Yarmatov R.B. "Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini takomillashtirish." pedagogika fanlari doktori (DSc) diss... Aftoref... T.: 2021.